

BİR OYUN TEORİSİ ANALİZİ: OSMANLI EKONOMİSİNDE FİYAT İSTİKRARI

A GAME THEORY ANALYSIS: PRICE STABILITY IN THE OTTOMAN ECONOMY

*Mehmet Emin YARDIMCI**

*Emel GÜMÜŞ***

*Ümrân GÜMÜŞ****

Özet

İktisadi istikrarın sağlanmasının temel koşullarından birisi fiyat istikrarının sağlanmasıdır. İktisadi serbestleşme çatısı altında fiyatlara müdahale edilmesinin avantaj ve dezavantajları irdelenmektedir. Osmanlı Ekonomisinde savaş, kıtlık, hammadde tedariki ve iktisadi darlık gibi kriz dönemlerinde karaborsacılığın önlenmesi amacı doğrultusunda narh uygulamasıyla fiyatlara müdahale edilmekteydi. Bu müdahalelerin avantaj ve dezavantajlarının ortaya konulması ve sürdürülebilirlik düzeyinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada tekrarlanan bir oyun teorik model çerçevesinde esnaf ile devlet arasındaki etkileşim analiz edilmektedir. Narh uygulamasına ilişkin müdahalelerin sürdürülemez bir nitelikte olduğuna dair bir sonuca varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Oyun Teorisi, Fiyat İstikrarı, Osmanlı Ekonomisi, Narh Uygulaması

Abstract

One of the basic conditions for economic stability is price stability. The advantages and disadvantages of intervening in prices in the base of economic liberalization are discussed. In the Ottoman Economy, in times of crisis such

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Kocaeli / TÜRKİYE emin.yardimci@kocaeli.edu.tr ORCID: 0000-0002-2896-8342

** Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Kocaeli / TÜRKİYE emelgumus47300@gmail.com ORCID: 0000-0003-3189-3393

*** Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Kocaeli / TÜRKİYE umrangumus47300@gmail.com ORCID: 0000-0001-7538-6970

as war, famine, supply of raw materials and economic distress, prices were intervened with the fixed price application in line with the aim of preventing black market. It is necessary to reveal the advantages and disadvantages of these interventions and to evaluate the level of sustainability. For this purpose, the interaction between the artisans and the state is analyzed within the framework of a game-theoretic model repeated in this study. It is concluded that the interventions regarding the narh implementation are unsustainable.

Keywords: Game Theory, Price Stability, Ottoman Economy, Narh Application

GİRİŞ

Orta Çağda iktisadi hayatın şekillenmesinde Batı Avrupa ülkeleri, Bizans İmparatorluğu ve Türk İslâm devletleri birbirlerinden etkilendiler. Bu nedenle bu ülkelerde benzer iktisadi kurum ve kuruluşlar faaliyet gösteriyorlardı. Ayrıca bu ülkelerde zaman zaman benzer iktisadi politikalar da uygulanıyordu. Bununla birlikte dönemin koşullarının etkisinden ötürü serbest piyasa koşullarının tam manasıyla uygulanmadığı aşîkârdır. Nitekim fiyatlara zaman zaman müdahale ediliyor, esnafın dilediği zaman ve mekânda dükkân açması engelleniyordu (Barkan, 1985:1).

Osmanlı Ekonomisinde eksik rekabetin fiyatlar vasıtasıyla tüketicilere yansıyan olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla yapılan devlet müdahalelerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Osmanlı Ekonomisinde fiyat denetiminin temel aracı olan narh uygulamasının esas amacı arz ve talep koşullarından kaynaklanan sert değişimlerin olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesiydi. Tarım ürünlerinde arz ve talep koşullarındaki yüksek varyans düzeyi ve kuraklık, kıtlık ve savaş gibi dönemlerde arz miktarındaki azalmalar, narh uygulamasını zorunlu kılmakta idi (Tabakoğlu, 1987: 122).

Osmanlı Ekonomisinde savaş, kıtlık, hammadde tedariki ve iktisadi darlık gibi kriz dönemleri zaman zaman yaşanılıyordu. Bu dönemlerde fiyatlar yükselmekte ve karaborsa yaygınlaşmaktaydı. Bu sorunun önlenmesi amacıyla narh vasıtasıyla fiyatlara müdahale ediliyordu. Bu müdahalelerin fiyat istikrarı temelinde değerlendirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada öncelikle Osmanlı lonca teşkilatı ve narh uygulaması hakkında teorik bilgi sunulmaktadır. Ardından da narh uygulaması tekrarlanan bir oyun teorik model çerçevesinde değerlendirilmektedir.

1. OSMANLI LONCA TEŞKİLATI HAKKINDA KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Ahi kayıtlarına göre ahilik; çırak, kalfa, usta, şeyh gibi organizasyon içinde faaliyet göstermeyi ibadet gibi uygulayan ticaret, zanaat, siyaset ve askerlik alanlarında etkin olan kuruluştur. “Ahi”, Arapçada “*kardeş*” anlamına gelmektedir. Anadolu’da “ahi” kelimesi “*yiğitlik*” ve “*cömertlik*” anlamına gelen “*fütüvvet*” kelimesi ile beraber kullanılmaktadır. Anadolu Selçukluları

döneminde kurulan “Ahilik”, bir fütüvvet kurumuydu. “Fütüvvet Kurumu”, 34. Abbasi Halifesi Nasır tarafından 13. yüzyılın başlangıcında ihdas edildi. “Fütüvvet”, Farsça ’da “*cevan-merdi*” olarak adlandırılmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde ahilik, varlığını 18. yüzyıla kadar devam ettirdi (Karasoy, 2003).

Selçuklu Devleti, Anadolu’da cami, medrese ve zaviye inşa ettiler. Ticaret ve zanaat kesimi bu bölgede faaliyet gösterirlerdi. Anadolu’ya gelen dervişler ve sofiler fütüvvet geleneği ile yakın ilişki içerisindeydiler. Bu dönemle birlikte ahilik, imalathane, ticarethane, tekke ve zaviye gibi önemli kurumlarda mesleki eğitimin devam ettirildiği bir yapı haline dönüştü (Bayram, 1991; Şahin ve Şahin, 2020)¹.

Loncalar; ustalar, kalfalar ve çıraklardan oluşmaktaydı. Yükselmek için liyakat gerekmekteydi. Hiç kimse keyfi icraatta bulunamazdı. Mesleğinde uzmanlaşmayan yükselemezdi ve dükkân açamazdı. Ustalığa yükselme ve dükkân açma töreni 5-6 yılda bir yapılırdı. Zorunluluk olmadığı sürece ayrı dükkân açılmazdı. Yeni bir dükkân açmak için kadıdan izin almak gerekirdi. Üretim araçları sınırlıydı. İhtiyaca göre üretim yapılırdı. Esnaf ve tüccarın işsiz olmaması ve fazla üretim probleminin önlenmesi dikkate alınırdı (Çelik, 2004; Tabakoğlu, 2009).

Osmanlı esnaf teşkilatının en üst mevkiinde “şeyh” bulunmaktaydı. Şeyh, mesleğinde zirve bir kişiydi. Şeyhin kent yönetiminde fikri alınırdı. Şeyh, iş kolunda önemli kararları alırdı. Şeyhten sonra teşkilat içerisinde “*kethüda*” ve “*yiğitbaşı*” vardı. Yiğitbaşı, kethüdanın yardımcısıydı. Kethüda, resmi olarak Devlet ve Lonca mensupları tarafından tanınan kişiydi (Köktaş ve Gölçek, 2017; Turna, 2021).

Görevli olduğu mevkide esnaf birliklerinin en üst seviyesinde “kadı” bulunurdu. Şeyhin başkanlığına bağlı heyet azalarını tayin etmek veya görevden almak ve esnafı denetlemek kadının en önemli vazifeleriydi. Kadı, esnaf ile Lonca teşkilatı arasındaki problemleri çözerdi. Kadı, kanunlara karşı faaliyet gösteren esnafı cezalandırırdı. Kadı, esnaf miktarını belirlerdi. Esnaf içerisinde bilirkşi olarak tanınan “ehli hibre”, fiyat belirleme görevini yerine getirmekle birlikte tartı aletlerini de kontrol ederdi (Abacı, 2002; Bozatay ve Demir, 2014; Nuri, 2019).

¹ Dönemin siyasi koşulları, ahiliğin Anadolu’da kırsal alanlara kadar örgütlenecek yayılmasını sağladı. İran’dan kaçan esnaf ve zanaatkarlar, Anadolu’daki esnaf ve tüccar kesimleriyle yakın ilişki kurmak için İran’da tatbik ettikleri fütüvvetnameleri uygulamaya geçirdiler. Bunların içinde “deri işçilerinin ve ahiliğin piri” olan Ahî Evran da bulunmaktaydı. “Debbağların piri” olan Ahî Evran, 1205 senesinde Kayseri’de debbağhane kurdu. Ayrıca Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş Velî ve Baba İlyas gibi önemli âlimlerin katkıları da bu kapsamda değerlendirilmelidir (Andaç, 1993:2).

Özellikle de Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki koşullarından dolayı ahiler, hayır, güvenlik ve idari hizmetlerde rol aldılar. Bu nedenle ahiler, ticaret ve imalat alanında yeterli düzeyde uzmanlaşamadılar. Bu sorun merkezi otoritenin güçlenmesiyle birlikte çözülebildi. Böylece ahilik ve fütüvvet, iş bölümüne göre uzmanlaşan esnaf loncası teşkilatına dönüşmeye başladı. Bu değişimin temelinde iki faktör yer almaktaydı: müslüman olmayan esnaf sayısındaki artış ve zaman içinde değişen yaşam koşulları. (İslamoğlu, 2017:450-452).

Loncaların üretimin sınırlandırılması, fiyat ve kalite kontrolünün sağlanması ve rekabetin sınırlandırılması gibi görevleri bulunmaktaydı. Ayrıca loncalar üyelerine hastalık durumunda destek sağlamakta, bazı üyelerinin cenaze giderlerini karşılamakta ve dul ile yetim kimselerin ihtiyaçlarını üstlenmekte idi. Dönemin en önemli problemlerinden birisi, hammadde tedarikidir. Hammaddenin yüksek fiyattan ihraç edilmesi, yerli esnaf açısından problem oluşturmuyordu. Loncaların hammaddenin uygun bir fiyattan elde edilerek lonca üyeleri arasında dengeli bir şekilde paylaşılması gibi sorumlulukları da bulunmaktaydı (Mahiroğulları, 2008; Pamuk, 2005).

2. OSMANLI FİYAT POLİTİKASI-NARH UYGULAMASI HAKKINDA KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Narh yöntemi vasıtasıyla fiyatların aşırı oranda yükselmesinin önlenmesi amacı doğrultusunda malların satış fiyatları, devlet tarafından belirlenmekteydi. “Narh” kelimesi Farsça kökenlidir. “Narh”, bir mala fiyat belirlemek ve bir malın fiyatını sınırlandırmak anlamında kullanılmaktadır. Malın fiyatı piyasa şartlarında arz ve talep tarafından belirlenmekteydi. Fakat savaş, kıtlık, hammadde temini, ekonomik darlık gibi kriz dönemlerinde mal fiyatları yükselmekte ve karaborsacılık başlamakta idi. Devlet, narh uygulaması ile üretilen malların maliyetinin üzerine bir miktar kar ekleyerek fiyatları belirlerdi (Çetin, 2003; Köktaş, 2016; Nuri, 2019).

Paranın iktisadi ilişkilerde kullanım düzeyinin artmasının sosyal, siyasal ve iktisadi etkileri bulunmaktadır. Mübadele hacminin genişlemesi ticari kesimin güçlenmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte devlet, sosyal ve siyasal dengelerin bozulmasını engellemek amacıyla narh uygulaması vasıtasıyla esnaf ve tüccar kesimlerinin kâr oranlarının %5-%15 arasında kalmasını sağladı. Devlet esnaf ve tüccar kesimlerinin kâr oranlarının %15'ten daha yukarılara çıkmasını engellemek amacıyla yaptırımlar devreye sokuyordu. Bu kâr oranlarının faiz oranlarından daha düşük düzeyde kalmasından dolayı sermayenin gelişimi engellendi. Böylece nakdi sermayenin ticarete aktarılması kısıtlandı²(Genç, 2000: 47-48; Tabakoğlu, 1987).

² Bu dönemde faiz oranları %15-%25 arasındadır. Bu faiz oranları, esnaf ve tüccar kesimlerinin kredi talebine uygun değildi. Bu nedenle 17.ve 18. yüzyıllarda kredi belgelerinde bu kesimlerin kredileri düşük düzeydedir (Genç, 2000: 47-48).

Narh konulması ve narhın uygulanmasının sağlanması görevleri kadının sorumluluğunda idi. Narhı belirleyen kurul, kadı, muhtesip, şehrin eşrafi ve lonca mensupları gibi önemli kişilerden oluşmaktaydı. Rekabetin önlenmesi amacıyla bazı durumlarda esnaf ve tüketici, narh konmasını isterlerdi. Lonca kendi arasında fiyat belirleyip mahkemelere onaylatırdı. Paranın değeri yükselirse, mal ve hizmetler yeni rayice göre belirlenirdi. Paranın değerinin düşmesi durumunda ise narh koyma hususunda acele edilmezdi (Arık, 1997; Çakır ve Akkuş, 2015; Nuri, 2019; Turna, 2021).

Yerel piyasaların koşulları, iase durumu, şehre ihraç edilen malların gümrük ve ihtisap vergilerinin denetimi gibi hususlar lonca teşkilatının yöneticilerinin (kadı ve muhtesip de bunlara dahildir) ortak kararları doğrultusunda düzenlenirdi. Ortak kararlar doğrultusunda hareket edilmesi ve esnafın çıkarlarının dikkate alınması gibi nedenlerden dolayı piyasadaki tüm iktisadi aktörler ve devlet bu süreçten kazançlı çıkardı. Lonca teşkilatının yöneticilerinin tümü esnafın çalışma ve satış koşulları dahil piyasadaki sürecin tümünü belirleyen ihtisap kanunnamelerine riayet ederlerdi (Mantran, 1990; Demirkol, 2017).

Narh fiyatlarına aykırı hareket edenler cezalandırılırdı. Pazarları teftiş eden kadı ve muhtesip³, narh fiyatına uymayan esnafı cezalandırırlardı. Narh fiyatının üzerinde mal satanlara ihtar, ikaz, sopa vurulması, kalebendlik gibi cezalar verilirdi. Bu cezalara rağmen suç tekrar işlenirse falaka, teşhir gibi cezalar da uygulanmakta idi. Mahkeme kayıtlarında hapis ve sürgün gibi cezalara rastlamaktayız. Kanunlara uymayan esnafın suçuna dâhil olan devlet görevlileri ise derhal azledilirdi (Demirtaş, 2014; Öztürk, 2002).

Narh fiyatından yüksek fiyatta mal satan esnafa verilen en yaygın ceza sürgündü. Sürgün cezaları genellikle 1-2 aylık süreler verilerek infaz edilirdi. Bu süreden sonra esnaf serbest bırakılırdı. Nadir de olsa 1 yılı geçen sürgünler de yaşanırdı. 1851’de narh fiyatından yüksek fiyatta satışta bulunan esnafa sopa vurulması, suçu tekrar işlerse hapis, suçu 4 kez ihlal ederse meslekten çıkarılma ve memleketine cezası verildi (Aksın ve Baytimur, 2017; Koç, 2019; Şahin, 2022).

Geleneksel üretim sisteminin devamlılığının sağlanması amacı doğrultusunda narh uygulamasının sürekli bir şekilde uygulanmasının katı ve müdahaleci bir yöntem olmasına ilişkin tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Osmanlı Devleti’nin 16. yüzyıldan sonraki süreçte yaşanan ekonomik problemler neticesinde devlet müdahalesinin sınırlandırılmasına yönelik eğiliminin arttığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti’nin zaman içerisinde serbest piyasa koşullarıyla uyumlayan narh uygulamasının uzun vadede sürdürülemediğine ilişkin kanaatinin yaygınlık kazandığı aşikârdır. İlk

³ Muhtesip narh sonrası denetimleri gerçekleştirdi. Kadı’nın narh konusundaki yardımcısı olarak görevlendirilmiştir (Çakır ve Akkuş, 2015:22).

başlarda başkentin ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacı doğrultusunda narh, belirli ürünlerde uygulandı. 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra narhın sürekli bir şekilde uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Piyasaya savaş, başkentin iase ihtiyacının karşılanması ve/veya parasal istikrarın bozulması gibi nedenlerden ötürü müdahale ediliyordu. Bununla birlikte 1789-1850 döneminde mali ve parasal istikrarsızlıklarla artan problemler sebebiyle narh sisteminin Osmanlı şehir hayatının vazgeçilmez bir unsuru şekline geldiği anlaşılmaktadır (Pamuk, 2007).

Tanzimat döneminde narh sistemi Anadolu'nun bütün şehirlerinde uygulandı. Esnafa yaz ve kış dönemleri olmak üzere yılda iki sefer fiyat listesi tebliğ edilirdi. Kethüda, muhtesip ve ayan gibi yüksek yetkililerin katıldıkları toplantıda malların fiyatları malların miktarı ve kalitesi dikkate alınarak tespit edilmekte ve kadı siciline kaydedilmekteydi (Çadircı, 1991).

Üreticilerin ve tüketicilerin korunması amacı ile narh sistemine başvurulmaktaydı. 1252/1836 numaralı belgede 1838 senesinde cari narh düzeyinde satış yapan esnafın zarara uğradığını belirtilmektedir. Birkaç esnafın bazı malları düşük fiyattan satın alıp yüksek fiyattan halka sattıkları anlaşılmaktadır. Belgeden halkın mağdur olması ve alınan tedbirlerden istenilen sonucun elde edilememesi nedenlerinden dolayı cari narh düzeyinin artırıldığı ifade edilmektedir. Üretim girdi maliyetinin artması, üreticinin fiyatların artmasına ilişkin taleplerinin artmasına neden olmaktadır. Bu durum da dönemin koşullarında cari narh düzeyinin artırılmasını sağlamaktaydı. (Öztürk, 2002:857).

Tarım ürünlerinde özellikle de iklimsel değişimler nedeni ile ürün arzında meydana gelen değişimlerden dolayı tüketicinin korunması için tavan fiyatı uygulandığı tespit edilmektedir. Birincil ihtiyaçların karşılanması için kullanılan narh sistemi fiyat artışlarını korumak amacı doğrultusunda hayata geçirildiği anlaşılmaktadır. Lüks tüketim mallarında narh uygulaması kullanılmadı. İpek halılar, mücevherler ve takılar gibi lüks malların fiyatları serbest piyasa koşullarında oluşmakta idi. Kaynakların dağılımını menfi olarak etkileyen enflasyon sorunu tavan fiyatı politikası ile engellenmekteydi (Akkuş, 2009; Nuri, 2019; Tabakoğlu, 2009).

3. VERİ VE METODOLOJİ

Bu çalışmanın temel amacı, narh vasıtasıyla devletin fiyatlara ilişkin müdahalelerinin avantaj ve dezavantajlarının ortaya konulması ve sürdürülebilirlik düzeyinin değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda esnaf ile devlet arasındaki etkileşim analiz edilmektedir. Bu etkileşimin en önemli özelliklerinden birisi sürekliliktir. “Sürdürülebilirlik”, tekrarlanan bir oyunda teorik modelin kurulmasını sağlamaktadır. Oyun, mükemmel tam bilgili dinamik bir tekrarlanan modeldir.

Analizin uygulanması amacı doğrultusunda tarihten üç temel sav veri alınmaktadır. Birinci sav, esnaf ile devlet arasındaki etkileşimin oyunculara süreklilik arz eden bir algıyı sağladığını ima etmektedir. Bu, tekrarlanan bir model vasıtasıyla analizin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Tarihsel gerçekliklerden bu algının var olduğuna dair veri elde edilebilmektedir (Pamuk, 2007; Tabakoğlu, 2009; Quataert, 2016).

İkinci sav, devletin belirlediği narh seviyesine uygun hareket etmeyen esnafın kadıdan aldığı ceza düzeyine ilişkindir.

Tarihsel belgelerden elde edilen verilerden bu ceza düzeyinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır⁴⁵⁶ (Öztürk, 2002).

Üçüncüsü, dışa kapalı ekonomi varsayımının tarihsel gerçekliklere ne ölçüde uyusabileceğine dair savdır. Yurt içi talebin daha öncelikli olması ve uluslararası ticaretin sınırlı kalması gibi tarihsel gerçeklikler de modele bu

⁴ Toplam kâr düzeyi, toplam gelir düzeyi ile toplam maliyet arasındaki farktır. Toplam gelir düzeyi, satış miktarı ile satış fiyatının çarpılmasıyla elde edilen değerdir. Narh düzeyi (satış fiyatı) veri alındığında toplam geliri belirleyecek unsur, satış miktarı olacaktır. Bu durumda birim miktar düzeyinde toplam kâr düzeyini artırmanın yolu, toplam maliyetin azaltılmasıdır. Toplam maliyet düzeyini azaltmanın üç temel yolu bulunmaktadır. Birincisi, düşük kaliteli (ve dolayısıyla da düşük maliyetli) hammaddenin kullanılmasıdır. İkincisi, fiyatı yüksek olan hammaddenin hammadde/mamul mal oranının düşürülmesidir. Üçüncüsü, üretim maliyetinin düşürülebileceği şekilde üretim tekniklerinin ayarlanmasıdır. Düşük maliyetle üretilen ürünün veri narh düzeyinde satılmasından tüketiciler zarar görmektedirler. Devletin bu duruma müdahale ederek kalite farkının fiyatlara yansımaları sağlaması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin bu amaç doğrultusunda zaman içerisinde piyasaya müdahale ettiği anlaşılmaktadır. 4 Ramazan 1215 /19 Ocak 1801 tarihinde İstanbul'daki bazı sabun imalatçıların düşük kaliteli hammadde ile sabun üretip daha yüksek kaliteli sabunların fiyat düzeyinde sattıkları tespit edilmektedir. Bu durumun önlenmesi amacıyla İstanbul'daki sabun imalatçıların kendilerine özgü damgalarını ürettikleri ürünlere basmalarına karar verildi. Ayrıca kalite farkının fiyatlara yansıtılmasına yönelik kararlar verildi. 13 Rebiulevvel 1009/21 Ekim 1600 tarihinde Aydın ve Saruhan kadılarına gönderilen hüküm ile 1234 /1818 tarihli belge üretim maliyetlerinin düşürülmesi amaçlı suistimal uygulamaların cezalandırılmasına ilişkindir (Öztürk, 2002).

⁵ Serbest piyasa koşullarında fiyatlar arz ve talep tarafından belirlenmektedir. Zaman içerisinde arz ve talep koşullarındaki değişimler fiyatların dalgalanmasına neden olmaktadır. Narhın belirlenmesinde de arz ve talep koşulları yüksek düzeyde etkili olmaktadır. Narhın düşük olduğu zamanlarda mal alıp narhın yüksek olduğu zamanlarda piyasaya mal satmak kuralından temel alan iddihar, ihtikar, vurgunculuk ve madrabazlık gibi suçlar, tüketicilerin yüksek düzeyde zarar görmesine neden olmaktadır. Ayrıca karaborsacılık gibi olumsuz faktörlere de neden olmaktadır. 1817 ve 1138 tarihli kararlar, 15 Receb 1144/ 13 Ocak 1732 tarihli belge, Evasıt-ı Şaban 1188/Ekim 1774 ve Evahir-i Safer 1195/Şubat 1781 tarihli kayıtlar ve 17 Rebiulevvel 1211/19 Eylül 1796 tarihli ferman, spekülasyon amaçlı bu suçların cezalandırılmasına ilişkindir (Öztürk, 2002).

⁶ Haksız kazançların engellenmesi, sosyal devletin temel görevlerinden birisidir. Osmanlı Devleti her zaman bu hususta gerekli müdahalelerde bulundu. 1767 yılında fırıncılık yapan dört yeniçerinin ekmeğin gramajında noksanlığın tespit edilmesi nedeniyle cezalandırılması bu kapsamda değerlendirilmelidir. Benzer şekilde 1769 yılında kömürçülük yapan iki yeniçerinin tartıda noksanlığın tespit edilmesi nedeniyle cezalandırılması da bu çerçevede dikkate alınmalıdır (Öztürk, 2002).

varsayımın eklenmesine olanak sağlayabileceği anlaşılmaktadır (Öztürk, 2002).

4. MODEL VE ANALİZ

Analizin daha kolay ve etkin bir şekilde uygulanması amacıyla birtakım varsayımlar yapılmaktadır. İlk varsayım, analiz edilen ekonominin dışa kapalı bir ekonomi olduğunu belirtmektedir⁷. İkinci varsayım, modelin mükemmel tam bilgili dinamik tekrarlanan bir oyun üzerinde temel aldığına ilişkindir. Böylece oyuncular ardışıl hareket etmektedirler. Dolayısıyla oyunun dengesi geriye doğru çıkarsama yöntemiyle tespit edilmektedir. Üçüncü varsayım, devletin yalnızca narh düzeyini belirleme rolüyle piyasaya müdahale etmesini ima etmektedir⁸. Dördüncü varsayım, oyuncuların sahip oldukları yavuz stratejilerle ilgilidir. Buna göre, bir sefer bile öteki oyuncunun taktığını değiştirdiğini gözlemleyen oyuncu, sonraki tüm süreçte stratejisini değiştirecektir.

Oyun, iki periyottan oluşmaktadır. Oyunun ilk periyodunda devlet, malın fiyatını $\mathcal{R}$ düzeyinde artırarak narhı belirlemektedir. İkinci periyotta esnaf, bu narh düzeyini kıstas alarak piyasaya girip girmeyeceğine karar vermektedir. Esnafın piyasaya girmesi durumunda $f(\mathcal{R})$ kadar kazanç elde edeceği varsayılmaktadır. Piyasa dışında kalmanın esnaf açısından getirisi ise ψ düzeyindedir.

Esnafın piyasaya girmesi durumunda esnaf, iki seçenek arasında tercih yapmak zorunda kalmaktadır. Esnaf, devletin belirlediği narh düzeyini uygulayacaktır veya bu narh düzeyini uygulamayacaktır. Esnafın devletin belirlediği narh düzeyine uymasının maliyeti $\mathcal{C}$ düzeyindedir⁹. Ancak esnafın hangisini tercih edeceğini devlet gözlemleyememektedir. Devletin gözlemleyebildiği unsur, esnafın kadıdan aldığı ceza düzeyidir. Esnafın devletin belirlediği narh düzeyini uygulaması durumunda alacağı ceza düzeyi düşük olacaktır. Esnafın devletin belirlediği narh düzeyini uygulamaması

⁷ Bu çalışmanın temel amacı, narh vasıtasıyla devletin fiyatlara ilişkin müdahalelerinin piyasa üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesidir. Dışa kapalı bir ekonomi varsayımı, bu etkilerin daha etkin ve rahat bir şekilde incelenmesi amacıyla yapılmaktadır. Dönemin koşulları gereği (yurt içi talebin daha öncelikli olması vs.) bu varsayımın yapılmaması durumunda da aynı sonuç ve bulgulara ulaşılma olasılığının yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Öztürk, 2002; Pamuk, 2005; Tabakoğlu, 1986; Tabakoğlu, 2009).

⁸ Bu çalışmanın amacı, devlet müdahalesinin tartışılmasından ziyade narh uygulamasının sürdürülebilirlik düzeyinin değerlendirilmesidir. Bu varsayımın yapılmasının temel amacı da bu amaç doğrultusundadır.

⁹ Esnafın narh düzeyini uygulamaması nedeniyle kadıdan alacağı ceza düzeyinin narh düzeyini uygulanmamasından sağlanacak fayda düzeyinden daha düşük olduğu varsayılmaktadır. Esnafın devletin belirlediği narh düzeyine uymamasının maliyet düzeyi, esnafın narh düzeyini uygulamaması nedeniyle kadıdan alacağı ceza düzeyi ile narh düzeyini uygulanmamasından sağlanacak fayda düzeyi arasındaki fark düzeyini göstermektedir.

durumunda alacağı ceza düzeyi yüksek olacaktır. Esnafın kadıdan alacağı ceza düzeyinin düşük olmasını sağlaması durumunda devlet malın fiyatını artıracaktır ($\mathfrak{R} > 0$). Ancak esnafın kadıdan alacağı ceza düzeyinin yüksek olması durumunda q olasılıkla devlet malın fiyatını artıracaktır ($\mathfrak{R} > 0$); $1 - q$ olasılıkla devlet malın fiyatını değiştirmeyecektir ($\mathfrak{R} = 0$).

Esnafın belirlenen narh düzeyini uygulaması, devletin narh düzeyini uygulatmanın faydasını elde etmesine olanak sağlamaktadır. Devletin esnafın belirlenen narh düzeyini uyguladığına inanması durumunda (μ) düzeyinde fayda elde ettiği varsayılmaktadır. Ancak devlet, fiyatların artırılması nedeniyle narh düzeyini uygulatmanın maliyetine katlanmaktadır. Devletin net kazancı, narh düzeyini uygulatmanın faydası ile narh düzeyini uygulatmanın maliyeti arasındaki farka eşittir: $\mu - f(\mathfrak{R})$. Piyasaya girilmesi durumunda esnafın kazancı ise narh düzeyini uygulamanın faydası ile narh düzeyini uygulamanın maliyeti arasındaki farka eşittir: $f(\mathfrak{R}) - c$ veya $f(\mathfrak{R}) - 0$

Narh düzeyini uygulatmanın faydası ile narh düzeyini uygulamanın maliyeti arasındaki fark, esnafın dışarıdaki opsiyonundan daha yüksektir:

$$\mu - c > \psi$$

Narh düzeyini uygulatmanın fayda düzeyi, piyasaya girmenin fayda düzeyinden daha yüksektir:

$$\mu - f(\mathfrak{R}) > 0$$

Esnafa dışarıdaki opsiyonundan daha yüksek düzeyde fayda sağlanması (bunun için de devletin gerekli düzeyde mal fiyatlarının artırılması) ile esnafın narh düzeyini uygulaması ve bunun için de belli bir düzeyde maliyete katlanması rasyoneldir. Aksi takdirde esnafın dışarıdaki opsiyonunu kullanması ve devletin de mal fiyatlarını değiştirmemesi rasyoneldir.

Devletin bu noktadan hareketle esnafın dışarıdaki opsiyonundan daha yüksek bir düzeyde fayda ($f^* = f(\mathfrak{R})$) elde etmesi için gerekli düzeyde mal fiyatlarını artırdığı varsayılın: $f^* > 0$ ve $f^* > \psi$. Ancak bir sefer bile devlet, esnafın belirlenen narh düzeyini uyguladığına ikna olmazsa mal fiyatlarını artırmayacaktır. Esnafın piyasaya girmesi durumunda elde edeceği fayda düzeyi, dışarıdaki opsiyonundan daha yüksek düzeyde olduğu sürece devletin teklifini kabul edecektir. Aksi takdirde esnaf dışarıdaki opsiyonunu tercih edecektir.

Oyun mükemmel tam bilgili dinamik bir oyundur. Oyunun dengesi, geriye doğru çıkarsama yöntemiyle tespit edilmektedir. Oyunun son periyodu olan ikinci periyodunda esnaf hareket etmektedir.

$f_T = f^*$ ve $f_T \geq f$ esnaf piyasaya girecektir fakat narhı uygulamayacaktır. Devletin f_T^* teklifinde bulunduğu varsayımı altında esnafın belirlenen narh düzeyini uygulamasının oyunun bütün sürecinde optimal olması için esnafın getirisi şu şekilde gerçekleşmek zorundadır:

$$M_T = \frac{f_T^* - c}{1 - \delta}$$

Matematikte zaman maliyetini gösteren iskonto oranının (δ) değeri, $0 \leq \delta \leq 1$ aralığındadır.

Esnafın (q) olasılıkla devleti, belirlenen narh düzeyini uyguladığına ikna etmesi durumunda gelecek bütün peri yotlarda da aynı koşullarla karşılaşılacaktır. Ancak $(1 - q)$ olasılıkla devleti ikna etmezse bundan sonra devlet daima $f^* = 0$ teklifini verecektir. Bu nedenle esnaf bundan sonraki süreçte dışarıdaki opsiyonunu kullanacaktır. Esnaf için devleti ikna etmek amacıyla maliyete katlanarak belirlenen narh düzeyini uygulamasının optimal olması durumunda elde edeceği getirinin beklenen değerine ilişkin fonksiyon şu şekildedir:

$$f_T^* + \delta[qf_T^* + (1 - q)\nu] + \delta^2[qf_T^* + (1 - q)\nu] + \dots$$

$$f_T^* + \delta[qf_T^* + (1 - q)\nu][1 + \delta + \delta^2 + \dots]$$

$$f_T^* + \frac{\delta[qf_T^* + (1 - q)\nu]}{1 - \delta}$$

Şayet şu eşitlik sağlanabiliyorsa esnaf açısından belirlenen narh düzeyini uygulaması optimal duruma gelecektir:

$$\frac{f_T^* - c}{1 - \delta} > f_T^* + \frac{\delta[qf_T^* + (1 - q)\nu]}{1 - \delta}$$

$$\begin{aligned}\frac{f_T^* - c}{1 - \delta} &> \frac{f_T^*(1 - \delta) + \delta[qf_T^* + (1 - q)\psi]}{1 - \delta} \\ f_T^* - c &> f_T^*(1 - \delta) + \delta[qf_T^* + (1 - q)\psi] \\ f_T^* - c &> f_T^* - \delta f_T^* + \delta q f_T^* + \delta(1 - q)\psi \\ -c &> -\delta f_T^* + \delta q f_T^* + \delta(1 - q)\psi \\ (1 - q)\delta f_T^* &> \delta(1 - q)\psi + c \\ f_T^* &> \frac{c}{(1 - q)\delta} + \psi\end{aligned}$$

Devlet iki durum arasında tercih yapacaktır:

1. Esnafa $f = f_T^*$ teklifinde bulunmak ve esnafın belirlenen narh düzeyini uyguladığına ikna olmaması durumunda -dolayısıyla da elde etmek istediği fayda düzeyini elde etmediğini düşündüğü anda- narh düzeyini değiştirmemektir. Bu durumda devlet, her periyotta $\mu - f_T^*$ fayda düzeyini elde etmektedir.

2. $f = 0$ teklifinde bulunmaktır. Bu durumda esnaf dışarıdaki opsiyonunu kullanacaktır. Ayrıca devlet her periyotta sıfır fayda elde edecektir. Devletin esnafa göstereceği optimal tepki fonksiyonu şu şekildedir:

$$\begin{aligned}\mu - f_T^* &> 0 \\ \mu &\geq f_T^* \\ \mu &\geq f_T^* > \frac{c}{(1 - q)\delta} + \psi\end{aligned}$$

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bulgular, narh uygulamasının sürdürülebilirliğinin devletin mal fiyatlarını sürekli bir şekilde artırmasına bağlı olduğunu göstermektedir. Ancak bu durum kronik enflasyona neden olabileceği için mümkün değildir. Fiyatların serbest bırakılması zorunlu hale gelmektedir. Bu noktadan hareketle devletin narh uygulamasına ilişkin müdahalelerinin sürdürülemez bir nitelikte olduğuna dair bir sonuca varılmaktadır.

Osmanlı Devleti halkın ve ordunun iâşe ihtiyacının sağlanması konusunda oldukça hassastır. Osmanlı Devleti'nin savaş, kıtlık, parasal ve mali sorunlar gibi ekonomik sorunların yaşandığı dönemlerde narh uygulamasına başvurduğu anlaşılmaktadır. Devlet sistemin sürekli uygulanması seçeneğinin zararlarının farkındadır. Yüksek düzeyde ekonomik sorunların yaşanmadığı ve/veya barış dönemlerinde narh sistemi kullanılmadı. Ancak 18. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkan mali krizler nedeni ile narh kurumuna sıklıkla başvuruldu. Bu dönemdeki politikaların devletin hayatta kalabilmesi amacıyla uygulandığı unutulmamalıdır.

Kaynaklar:

- Abacı, N. (2002). Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma, *Uludağ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 75-84.
- Akkuş, Y. (2009). Osmanlı ve Avrupa'nın İktisat Politikaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz (XIV. ve XV. Asırlar), *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 52, 107-140.
- Aksın, A. ve Baytımur, S. O. (2017). Bir Zorunlu Göç Olarak Sürgün Cezası (1790-1839)", *Geçmişten Günümüze Göç*, 3, 1135-1154.
- Andaç, F. (1993). Osmanlı Döneminde Ahilik Teşkilatı, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11, 1-4.
- Arık, F. Ş. (1997). Osmanlılarda Kadılık Müessesesi 1, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 8, 1-71.
- Barkan, Ö. (1985). Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41, 1-4.
- Bayram, M. (1991). *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Konya: Damla Matbaacılık.
- Bozatay, Ş.A. ve Demir, K. A. (2014). Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 71-89.
- Çadircı, M. (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çakır, C. ve Akkuş, Y. (2015). Osmanlı İstanbul'unda Ticaret, *Büyük İstanbul Tarihi*, 6, *İsam*, 159-199.
- Çelik, B. (2004). Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(36), 61-78.
- Çetin, B. (2003). *Osmanlı İmparatorluğunda Bir İktisat Politikası Olarak Müdahalecilik*, *Liberal Düşünce*, 32, 157-165.
- Demirkol, T. P. (2017). Bir Piyasa Düzenleme Mekanizması Olarak Bursa İhtisab Kanunnamesi, *Mediterranean Journal of Humanities*, 7(2), 149-158.
- Demirtaş, M. (2014). XVIII. Yüzyılda Üsküdar Esnafının Mesleki İhlalleri ve Uygulanan Yaptırımlar, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, 8, 373-389.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötügen Yayınları.
- İslamoğlu, A. (2017). Osmanlı Devleti'nde Esnaf Loncaları. *İstanbul Hukuk Mecmuası, Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, 447-456.
- Karasoy, Y. (2003). Ahi Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahilik, *Selçuk Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14, 1-23.

- Koç, M. (2019). Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatma-Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 119-139.
- Köktaş, A. M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa Düzenlemeleri:1500-1700 Kadı Sicillerinde Narh Uygulamaları, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 219-242.
- Köktaş, A. M. ve Gölçek, A. G. (2017). Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Esnaf Kavramı, *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 83-92.
- Mahiroğulları, A. (2008). Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/ Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 54,139-154
- Mantran, R. (1990). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Nuri, Z. (2019). Esnaf Birlikleri ve Narh Sistemi, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 40-48.
- Öztürk, S. (2002). Osmanlı Devleti'nde Tüketicinin Korunması, *Türkler*, 10, 850-860.
- Pamuk, Ş. (2005). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Quataert, D. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, H. A. ve Şahin, E. (2020). Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da İslâmiyet'in ve Türklüğün Yayılmasında Ahiliğin Rolü ve Önemi, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(61), 3243-3249.
- Şahin, T. (2022). Osmanlı'da Esnafların İşlediği Cürümler ve Karşılaştığı Müeyyideler, *Asia Minor Studies*, 10(1), 54-62.
- Tabakoğlu, A. (1986). Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik, *XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu*, 49-73.
- Tabakoğlu, A. (1987). Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43, 111-150.
- Tabakoğlu, A. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Turna, N. (2021). Osmanlı Dönemi'nde İstanbul Loncalarında Yiğitbaşılık ve Yiğitbaşılar: Genel Çerçeve ve Bir Değerlendirme, *History Studies International Journal of History*, 13(2), 643-664.